

УДК 811.161.2:371.3

Дідук-Ступ'як Г. І.

ІНТЕРАКЦІЯ РІЗНОТИПОВИХ ПІДХОДІВ І КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито концептуальні положення формування комунікативної компетенції в учнів основного контрцентру загальноосвітніх навчальних закладів в контексті інноваційної лінгвометодичної макротехнології “Інтерація різнотипових підходів до вивчення української мови”. Уточнено поняттєво-категорійний апарат лінгводидактики; обґрунтовано методуку реалізації інтерактивного навчання української мови як рідної і як державної. З’ясовано принципи, методи та прийоми сучасного уроку української мови із врахуванням традиційних та новітніх підходів до формування мовнокомунікативної, духовно багатой, всебічно компетентной особистості.

Ключові слова: інтерація різнотипових підходів, традиційні та інноваційні підходи, інтерактивне навчання, міні- та макротехнології, вправи неоднорідного характеру, модель сучасного уроку.

В статье раскрыты концептуальные положения формирования коммуникативной компетенции у учащихся основного контрцентра общеобразовательных учебных заведений в контексте инновационной лингвометодической макротехнологии “Интеракция разнотипных подходов к изучению украинского языка”. Уточнен понятийно-категориальный аппарат лингводидактики; обоснована методика реализации интерактивного обучения украинского языка как родного и как государственного. Определены принципы, методы и приемы современного урока украинского языка с учетом традиционных и новых подходов к формированию коммуникативно-языковой, духовно обогащенной, всесторонне компетентной личности.

Ключевые слова: интеракция разнотипных подходов, традиционные и инновационные подходы, интерактивное обучение, мини- и макротехнологиями, упражнения неоднородного характера, модель современного урока.

We found out that transformational processes in education, caused by the present-day problems, globalization and thoughtlessness of miscellaneous societies, have necessitated application of progressive approaches which provide a transfer from a ‘cognitive’ to ‘activity’ teaching paradigm, based on the students’ formation of communicative skills so that they can speak in different speech situations.

According to the time requirements, we presented a linguistic, didactic system of macrotechnique application of innovative approaches to teaching Ukrainian as a state language and mother tongue at school in order to change the value-semantic settings while working on speaking topics and to develop communicative skills in speaking and writing. Interaction of various aspects of language learning is based on classical approaches, namely, systematic and descriptive, functional, anthropocentric, general pedagogic, level-based, stylistic and psychologic.

To effectively master the language, we offer a combination of competentive, individually-oriented, communication and activity, discourse text-centered and socio-cultural (linguo-conceptual) approaches based on interactive, creative and experimental teaching, using traditional and innovative forms, mini-technologies, methods, strategies, tactics, techniques and means; tests of varying difficulty and for different activities, tasks and exercises that are based on precedent texts of different types and genres of speech discourse, in which information and cognitive national matrix is embedded.

Key words: macrotechnique, interaction of various approaches, creative research teaching, information and cognitive national matrix.

Останнім часом все більше наукових публікацій присвячують проблемам лінгводидактичних підходів. Безперечно, що всі вони є важливими і необхідними для формування мовнокомунікативної особистості, яка буде здатна до спілкування у різних дискурсах суспільного життя. Сьогодніні підходи до навчання української мови потребують оновлення сучасних освітніх програм, змін методичного забезпечення, переорієнтацію на розвиток комунікативної компетенції в учнів різних вікових груп. Традиційні та інноваційні лінгводидактичні підходи мають сприяти вихованню мовця, який буде плекати і шанувати мову, культуру, звичаї і традиції суспільства, у якому зростає і живе. Реалізація цих завдань у ході вивчення української мови відповідно до вимог Стандарту з мови та літератури (2011 р.) та Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти нами бачиться на основі поєднання комунікативно-діяльнісного, дискурсно-текстоцентричного, особистісно зорієнтованого, соціокультурного і компетентнісного підходів, і яке нами виділено як лінгвометодична макротехнологія “Інтерація різнотипових підходів до вивчення української мови”.

У попередніх наукових розвідках ми з'ясували необхідність конкретизації понятійного апарату щодо причин і можливостей номінування взаємодії різних підходів до навчання макротехнологією. Услід за відомими вченими-дидактами і методистами вкажемо на основне положення обраного нами визначення: технологія у лінгводидактиці "розглядається як цілісна навчальна діяльність, що зорієнтована на конкретний результат" [4, с. 16; 11; 12; 13].

Нині в основній школі визнано компетентнісний підхід як один із головних у навчанні мови, що передбачає набуття учнями необхідних ключових, предметних компетентностей [15, с. 58]. Це означає, що акцент у навчанні робиться на вміння і навички, котрі необхідні у життєвій діяльності особистості. Навчальна проблема полягає у трансформації знань, умінь і навичок у компетенції. Російський дидакт А. В. Хуторський зазначає, що компетентнісний підхід покликаний привести мовну освіту загальноосвітньої школи у відповідність із потребами сучасного суспільства [15, с. 58–64].

Звідси випливає **мета** нашої статті – з'ясувати концептуальні основи формування комунікативної компетенції в учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із використання інноваційної лінгвометодичної макротехнології "Інтерація різнотипових підходів до вивчення української мови".

Аналіз наукових джерел психології, психолінгвістики, мовознавства, педагогіки та лінгводидактики засвідчує, що в теорії та практиці навчання української мови накопичено певний досвід, що став основою модернізації навчально-виховного процесу формування комунікативної компетенції в учнів основної школи.

Науковими засадами нашого дослідження стали загальнотеоретичні положення про мовлення як вид діяльності, зв'язок мовлення з мисленням (Л. Виготський, П. Гальперін, М. Жинкін, В. Моляко, О. О. Леонт'єв, О. Самойлов); психолінгвістичні основи мовленнєвої комунікації (О. Залевська, І. Зимня, О. М. Леонт'єв, І. Синиця); загальні положення теорії тексту (І. Гальперін, Г. Золотова, І. Кочан, Л. Мацько) і методичні засади формування в учнів текстотворчих умінь (М. Вашуленко, Л. Варзацька, Г. Дідук, В. Мельничайко, Т. Ладиженська, Г. Шелехова); визначення психологічної природи самоконтролю в навчальній діяльності (П. Блонський, В. Давидов, В. Мамушин, О. Степанов, С. Тищенко, В. Шляхова); характеристика закономірностей психічного розвитку в підлітковому віці (Д. Ельконін, Г. Костюк); обґрунтування змісту, форм, методів і прийомів роботи з формування мовленнєво-комунікативних умінь (З. Бакум, О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Кучерук, В. Мельничайко, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, І. Хом'як, О. Хорошківська, Г. Шелехова).

На нашу думку, компетентнісний підхід до навчання української мови як рідної і як державної слід обов'язково пов'язувати із комунікативно-діяльнісним, дискурсно-текстоцентричним та соціокультурним підходами, тому що учень має вміти правильно, доречно використовувати відповідно до потреб комунікації мовні засоби, які вивчаються, орієнтуватися в обставинах мовлення, відповідно враховуючи комунікативну ситуацію із дотриманням українського мовленнєвого етикету.

Концептуальні положення нашого дослідження базуються на дидактичній і методичній метафоризації поняття "інтерація" у процесі навчання української мови як рідної і як державної.

Лінгвістичне тлумачення слова свідчить, що поняття "інтерація" (interaction – взаємодія, взаємодіяння, співробітництво, кооперація) запозичене з англійської мови і увійшло в освітню систему як педагогічна взаємодія учасників навчально-виховного процесу, що спирається на їх діалогову позицію і відображене в різноманітних інтерпретаціях і стратегіях реалізації певного гармонійного діалогу між усіма учасниками навчального дискурсу [16, с. 63–67]. Інтерація може виявлятися у вигляді співробітництва, коли обидві сторони учасників доходять взаємної згоди у розумінні цілей спільної діяльності та шляхів її досягнення.

Розроблена нами макротехнологія "Інтерація різнотипових підходів до вивчення української мови", складовою якої є комунікативна компетенція, пов'язана з технологіями інтерактивного навчання (В. Гузєєв, М. Кларін, О. Коструб, О. Пошетун, Г. Селевко, О. Янкович та ін.), яке передбачає "колективне, групове вивчення матеріалу у співпраці, де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що роблять; рефлексують з приводу того, про що дізналися, що знають і вміють" [6, с. 13; 12]. Також взаємодія реалізується через інтерактивні навчальні технології, які ми визначили, як "міні-технології" та інтерактивні методи й прийоми навчання на уроках української мови і в поза-класній роботі основної школи. Як показує аналіз наукових джерел, у ході цього відбуваються зміни й у кожному із суб'єктів, і в тих об'єктах, на які спрямована взаємодія [5]. Тобто, інтерактивне навчання повністю базується на філософсько-методологічних положеннях новітніх підходів, які активно впроваджуються сьогодні в освітньому просторі в цілому і на уроках української мови зокрема.

У періоді формування наукових (дидактичних, методичних) підходів слід усвідомлювати об'єкт наукового пізнання і особливо принципи, засоби, мінітехнології, методи і прийоми, на які підхід опирається і через які маніфестується.

Нормативною основою, вихідними положеннями лінгвометодичної макротехнології "Інтерація різнотипових підходів до вивчення української мови", що служать для організації та проведення навчального процесу і які витікають із його закономірностей є **загальнодидактичні і специфічні (методич-**

ні) принципи: науковості, врахування особливостей учнів, систематичності й послідовності, наочності, доступності, зв'язку теорії з практикою, свідомості, суб'єктивності, гуманітаризації, інтерактивності, автохтонності, адаптованості, функційності, креативності, візуалізації знань, комунікативності, варіантності, інтегрованості. Керуючись цими принципами, ми з'ясували найбільш доцільні для нашої макротехнології стратегії, тактики, методи і прийоми, локальні (міні) технології, засоби. Поряд із традиційними методами і прийомами (спостереження мовного матеріалу, робота з підручником, усний виклад вчителем матеріалу, бесіда, метод вправ) нами запропоновано інноваційні: інтерактивні методи, міні-технології й методи креативно-дослідного навчання, тестування, метод маєвтики, метод відеотренінгу, метод ейдетики, метод комп'ютеризованого навчання.

Сучасний стан вивчення української мови передбачає навчання мови і мовлення не за допомогою окремих ізольованих речень, а на основі текстів, різних типів і стилів, котрі насичені вербальними символами національно-культурної самоідентифікації або концептами національної культури, тобто елементами автохтонності, які в методиці вивчення іноземних мов вказані як автентичні, а в російському мовознавстві Ю. Карауловим виділені як прецедентні [11, с. 218].

З огляду на це важливо, щоб у процесі застосування комунікативно-діяльнісного, особистісно зорієнтованого, соціокультурного (культурологічного, лінгвоконцептологічного), дискурсно-текстоцентричного, компетентнісного підходів до вивчення кожної мовної теми використовувалися різновидові вправи, що сприяють організації навчальних дій у процесі аналізу або трансформації навчального матеріалу, формуванню комунікативної, мовної, мовленнєвої, соціокультурної та прагматичної компетенцій у школярів 5–9 класів.

Важливого значення у формуванні комунікативної компетенції у процесі реалізації зазначеної макротехнології надавалося методу вправ, який сприяв оволодінню учнями культурою усного і писемного мовлення. Дидактична суть цього методу полягає в тому, що вчитель за допомогою спеціальних завдань спрямовує діяльність учнів на вироблення мовних і комунікативних умінь і навичок. Аналітична робота над вивченням граматичних явищ та тексту поєднується із вправами та завданнями, які потребують активного оперування мовним матеріалом – поєднання речень у фрагменти, використання міжфразових з'єднань, побудови й перебудови складних синтаксичних цілих, конструювання окремих композиційних елементів тексту, добір заголовку до нього, поширення та згортання текстури із використанням елементів соціокультурного підходу: лінгвокультурем (концептів або констант). Для запобігання помилок у власних письмових роботах учням пропонуються різноманітні вправи з обов'язковим використанням текстового матеріалу автохтонного характеру. Створена нами система вправ і завдань базується на класифікаціях вправ О. Біляєва, Л. Варзацької, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Кучерук, Т. Ладиженської, В. Онищука, Є. Пасова, І. Хом'яка. Добираючи вправи, ми враховували дидактичну мету завдання, яке виконуватимуть учні, зміст навчального матеріалу, характер і форму завдань, поєднуваність вправ і завдань, послідовність за ступенем складності (від простих до складних).

З огляду на мету запропонованої макротехнології – сформувати в учнів 5–9 класів уміння створювати в усній і писемній формах власні висловлювання різних типів і стилів мовлення у різних дискурсах соціального життя – визначено вихідні принципи конструювання комплексних вправ: принцип подання інформації від простого до складного; принцип єдності на всіх етапах пізнання двох взаємопов'язаних процесів: 1) засвоєння знань теорії тексту; 2) оволодіння вміннями використовувати мовні засоби для висловлення власної думки. Важливим у змісті комплексних вправ і завдань є те, що вони ґрунтуються на дидактичних та розвивальних функціях опорних умінь як базової компоненти програмового матеріалу і зорієнтовані на взаємодію довготривалої й оперативної пам'яті, що в психології визнані як механізми мовлення.

Окрім цього, систему навчальної роботи вказаної нами макротехнології розроблено таким чином, що вона сприяє формуванню в учнів 5–9 класів умінь удосконалювати власне усне й писемне мовлення: 1) знаходити й усувати помилки у реченнях, у змісті й мовному оформленні текстів (змістових, структурно-композиційних, правописних, лексичних, граматичних, стилістичних), пояснення причин їх появи; 2) створення реплік і побудова різножанрових діалогів; 3) написання стислих, вибіркового і докладних переказів, творів-розповідей і творів з елементами опису й роздумів; 4) взаєморедагування, саморедагування переказів і творів у ході повторної роботи над ними; 5) взаєморецензування усних і письмових текстів.

Окрему групу становлять комунікативно-ситуативні й мовленнєві вправи на формування опорних умінь мовно-мовленнєвого і мовно-комунікативного контролю: 1) вправи на розпізнавання явища (уміння бачити мовні засоби й розуміти доцільність використання їх у тексті автохтонного характеру різножанрових дискурсів спілкування); 2) ситуативні вправи на вживання мовних засобів у власному мовленні.

Вищезазначене вказує на пріоритетне значення створеної інноваційної макротехнології, оскільки вказані в ній підходи (комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, дискурсно-текстоцентричний, соціокультурний і особистісно зорієнтований) сприяють ефективному спілкуванню українською мо-

вою як рідною і як державною та удосконаленню комунікативної компетентності школярів основного контрцентру загальноосвітніх навчальних закладів.

Формування комунікативної компетентності школярів 5–7 і 8–9 класів здійснюється протягом усього навчання у ЗНЗ усіма видами мовленнєвої діяльності – сприймання (аудіюванням, читанням) і продукуванням (говорінням, письмом) мовлення. Саме на мовленнєвій діяльності і базується лінгвометодична макротехнологія "Інтерація різнотипових підходів до вивчення української мови", що передбачає формування системи компетенцій (мовної, мовленнєвої, соціокультурної, предметної (комунікативної), стратегічної (діяльнісної)).

Таким чином, описані нами концептуальні об'єктивні умови для реалізації лінгвометодичної макротехнології "Інтерація різнотипових підходів до вивчення української мови" сприяють формуванню національної свідомості й комунікативної компетенції учнів 5–9 класів.

Потреба формувати і розвивати мовнокомунікативну особистість школяра, здатного висловлюватися грамотно, продукувати власні висловлювання певних дискурсів адекватними мовними засобами, а також необхідність виховувати цю особистість як національно свідомого громадянина України вимагає від учителів-словесників знання окреслених нами вище концептуальних положень інноваційної авторської макротехнології.

Отже, вивчення української мови за створеною макротехнологією допомагає інтенсивному формуванню комунікативної компетенції учнів основної ланки загальноосвітніх навчальних закладів. Вважаємо, як і більшість наших колег-однодумців, що інтерактивне навчання, яке базується на використанні креативних, когнітивних, комунікативно-ситуативних, мовленнєвих, комплексних та дослідного характеру вправ і завдань, істотно впливає на мотив навчальної діяльності, оскільки сприяє урізноманітненню навчальних дій, що своєю чергою запобігає втомі, викликає інтерес, активізує діяльність учнів і, як показали результати педагогічного експерименту, підвищує ефективність навчальної діяльності.

Розглянута нами проблема є також перспективною і для реалізації вказаної макротехнології "Інтерація різнотипових підходів до вивчення української мови" на уроках старшої школи (10–11 класах).

Література:

1. Бакум З. Навчання української мови в старшій школі: реалії та перспективи / З. Бакум // Рідна школа. – 2010. – № 7 – 8. – С. 57–60.
2. Варзацька Л. Інтерактивні технології в системі особистісно зорієнтованої освіти / Л. Варзацька, Л. Крастасюк // Бібліотечка "Дивослова". – 2006. – № 4. – С. 9–14.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. : ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.
4. Голуб Н. Категорійний апарат сучасної української лінгводидактики: проблеми і перспективи / Н. Б. Голуб // Дивослово. – 2013. – № 6. – С. 14–18.
5. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України ; гол. ред. проф. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посіб. / [авт.-уклад. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко]. – К. : А.П.Н. – 136 с.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Изд. 7-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
8. Краевский В. Дидактика и методика : учебное пособие / В. Краевский, А. Хуторской. – М. : ИЦ "Академия", 2007. – 348 с.
9. Кучай О. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти / О. Кучай // Рідна школа. – 2009. – № 11 (959). – С. 44–47.
10. Омельчук С. Методи і прийоми навчання української мови: сучасний стан проблеми / С. А. Омельчук // Дивослово. – 2013. – № 6. – С. 19–21.
11. Освітні технології : навчальн.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
12. Освітні технології у короткому викладі : навчально-методичний посібник / [О. І. Янкович, Л. М. Романишина, М. М. Бойко, Н. М. Лупак, Л. М. Паламарчук]. – Тернопіль : Астон, 2013. – 160 с.
13. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учебное пособие / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
14. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2-х т. / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – Т. 1. – С. 71. – (Серия "Энциклопедия образовательных технологий").
15. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
16. Шукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь / А. Н. Шукин. – М. : Астрель, 2007. – 752 с.
17. Anthony E. M. Approach, method and technique / E. M. Anthony // English Language Teaching. – London, 1963. – Vol. 17. – P. 63–67.
18. New English-Ukrainian Dictionary / [склав М. І. Балла]. – К. : Чумацький шлях, 2000. – 700 с.